

ULOGA INTELEKTUALACA U NOVOJ EUROPI

Ana Pažanin

*Fakultet političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu*

Pregledni rad

Primljeno: studeni 2007.

Sažetak U radu se polazi od Dahrendorfova pojma intelektualca kao angažiranog promatrača svoga vremena da bi se preko, Dahrendorfu suprotnih, jedanaest Rortyevih teza o humanističkim intelektualcima i Etzionieva javnog intelektualca došlo do Coserova slavnog intelektualca. Dahrendorf se oslanja na Erazma Roterdamskog i one koji su ga slijedili, iako se vrijeme u kojem je Erazmo živio razlikuje od našeg, a posebno od 20. stoljeća. One kojima je Erazmo uzor u modernom dobu Dahrendorf naziva "erazmovcima", a iako taj pojam, kao što kaže i sam Dahrendorf, zvuči pomalo staromodno, za sve kojima je sloboda dragocjena ne može štetiti da se njeguje i u budućnosti. On to pokazuje na primjerima ne samo liberalnih intelektualaca nego liberalnog duha uopće, i razvija političku etiku ne samo za intelektualce nego i za sve građane nove Europe. Kao podsjetnik može se dodati da su se intelektualci često stajali u službu autoritarnih režima i diktatura.*

Ključne riječi angažirani intelektualac, erazmovci, intelektualac, javni intelektualac, sloboda

U najopćenitijoj mogućoj interpretaciji intelektualac je onaj koji se bavi umnim radom i ima visoku naobrazbu, ili mislilac koji javno djeluje kao moralna i humana snaga u društvu. Intelektualci nisu oni koji su trenutno na vlasti ili u oporbi, nego su to oni "koji djeluju riječima i putem riječi" (Dahrendorf, 2006b: 101). Oruđe je intelektualaca olovka i računalo, kaže Dahrendorf, a oni žele da se njihova

riječ čuje. Izbor misli Cosera, Rortya, Etzionia i Čimića kao onih autora o čijim će shvaćanjima intelektualaca biti riječi meni je osobno bio zanimljiv, iako, dakako, ima još autora koji su pisali o sličnom poimanju intelektualaca i njihovoj društvenoj ulozi, poput Ivana Kuvačića, Rade Kalanja i Rudija Supeka. Dahrendorfovo sam djelo upoznala još prije pet godina i ono je temelj mojih znanstveno-istraživačkih polazišta.

* Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenog projekta "Politički deficit Europske unije i njegove posljedice za Hrvatsku" provedenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

Prema Ćimiću, “različiti su tipovi odnosa dominantnih socijalnih činitelja prema intelektualcima”, pa se prema tome i “intelektualci diferenciraju – motivom i konceptom – odgovarajući (ne)primjereno na te neumitne nazore” (Ćimić, 2005: 4). Poljski sociolog Ščepanski, primjerice, pokušao je dati suvislu, proširenu definiciju intelektualca. On kaže da postoji “a) intelektualac kao moć inteligencije u smislu psihičke sposobnosti...; b) poistovjećivanje intelektualca s njihovom školskom spremom postaje vrlo problematično” jer “po čemu bi... znanje koje nije službeno priznato bilo manje vrijedno...; c) intelektualci kao osobe koje obavljaju intelektualne poslove” – ako je moguće odrediti jasnu granicu između manualnog i nemanualnog rada; a Ščepanskom i Ćimiću najprihvatljivije je određenje “d) intelektualca kao moći stvaralaštva” (*ibid.*: 8). Ponukan određenjima Ščepanskog, a “na pragu filozofije Gabriela Marcela” Ćimić nudi tipologiju intelektualca “koja nije rezultat sustavnog empirijskog istraživanja, već vlastitog promatranja i promišljanja naše situacije” (*ibid.*: 9). Tako prema njemu postoje: “suzdržani inteligent ili neutralni tehničar”, “sjetni, melankolični romantik ili onaj što njeguje pristup društvu s pozicije univerzalnih vrednota”, “stvaratelj ispunjen kritičkim nabojem ili onaj koji pristupa društvu kritički, iznova otkrivajući umnije i čovječnije mogućnosti” (*ibid.*). Taj potonji mene zanima.¹ No da

¹ Pritom treba naglasiti da se u ovom slučaju angažiranost ne svodi na tumačenje prema kojem je angažirani intelektualac samo onaj koji podržava službenu politiku, već i onaj koji sudjeluje u stvarnosti svoga vremena, utječe na “tematiku” vremena u kojem živi i “na smjer kretanja” politike i povijesti.

ne ostanem samo na toj podjeli, izložit ću ovdje i Etzionievu podjelu. Etzioni smatra da treba razlikovati akademске od boemskih javnih intelektualaca. Kao što im samo ime govori, akademski su oni “koji su vezani uz akademsku zajednicu”, a boemski oni “koji su samostalni... koji žive od pisanja, uređivanja, pisanja kolumni” (Etzioni, 2006: 151). Akademski se od boemskog intelektualca razlikuje i po sigurnosti radnog mjesta. U tom smislu Etzioni ističe da je “sigurnost radnog mjesta akademskih javnih intelektualaca u prosjeku znatno veća nego u boema”. I nastavlja: “Stoga akademski intelektualci smatraju aksiomom da je njima, u usporedbi s boemima, mnogo lakše održavati znatnu mjeru intelektualne, ideološke i političke neovisnosti, bitne za njihove društvene uloge” (*ibid.*). Etzioniev akademski javni intelektualac Dahrendorfov je javni intelektualac.

Prije nego što nastavim analizu, treba dati nekoliko važnih napomena. Prvo, čitatelju treba objasniti sam naslov rada. Pod sintagmom “nova Europa” u naslovu rada mislim na vremensko, a ne samo na prostorno određenje, pa bi je u tom smislu trebalo shvatiti kao 20. i 21. stoljeće. Ako bismo željeli objasniti ulogu intelektualaca u “novoj Europi” misleći pritom na prostorno određenje, to bi zahtijevalo sasvim novo istraživanje. I drugo, u ovom se radu ne želim baviti isključivo intelektualcima kao takvima niti će on biti oda intelektualcima. Neće biti govora o svim vrstama intelektualaca, iako postoje mnoge, od kojih su nabrojene samo neke, već o jednoj specifičnoj vrsti: o javnim intelektualcima i njihovoj podvrsti – angažiranim intelektualcima, te o njihovom značenju, ulozi koju su nekada imali i onoj koju danas imaju. U

tom smislu treba izdvojiti nekoliko bitnih činjenica.

U svezi s time podsjećam na Dahrendorfovo mišljenje da “onaj tko piše, taj i objavljuje, a onaj tko objavljuje više ne živi u ograničenom, zaštićenom privatnom prostoru” (Dahrendorf, 2006b: 102). Javni su intelektualci oni “koji smatraju da im je posao sudjelovati u javnim diskursima svoga vremena, određivati tematiku i utjecati na smjer kretanja”. Slijedeći Dahrendorfa, iz skupine javnih intelektualaca isključujem sve one koji sebe smatraju intelektualcima, a Dahrendorf “isključuje cjelokupnu inteligenciju” i “one koje danas smatramo nositeljima znanstvenog društva” (*ibid.*). U tom smislu Dahrendorf oštro primjećuje da većina sveučilišnih profesora nisu javni intelektualci, bez obzira na to što puno govore i pišu (*ibid.*). Iz kojih područja znanosti treba dolaziti javni intelektualac? Dahrendorf ne vidi pravo sociologa, pa i politologa na monopol da budu javni intelektualci, nego smatra da i drugi imaju pravo na taj komad kolača. O tome će biti riječi nešto kasnije.

Javni su intelektualci angažirani, oni su “*movers and shakers*”. Oni “vidljivo i upečatljivo pokreću i mijenjaju okolnosti našega vremena”. Javni intelektualci djeluju u vrijeme velikih društvenih promjena, prekretnica poput Prvog svjetskog rata, Hitlerova dolaska na vlast, Drugog svjetskog rata, u vrijeme zatišja do kraja osamdesetih, pada komunizma i tako dalje. Da bi opstali u nekom društvu javnim intelektualcima trebaju takve prekretnice, jer samo tada “riječi koje pišu postaju djela; kada stvari idu normalnim tokom takve riječi nisu baš ukras, ali ponajviše su pomoć pri razumijevanju ili upute za povremene korekture” (*ibid.*: 103). Među

javnim se intelektualcima, prema Dahrendorfu, nalaze i oni koji su se priklanjali autoritarnim režimima. To su, primjerice, Martin Heidegger, Theodor Adorno i Karl Mannheim. Dahrendorfu je zagonetna činjenica da je toliko intelektualaca bilo zavedeno “prvim zvucima dolaska nacionalsocijalizma 1933. godine” (*ibid.*: 97). Poznata je Heideggerova naklonost Hitleru. “Heideggerov frajburški rektorski govor od 27. svibnja 1933. bio je osobit primjer. Filozof bitka hvalio je ‘Aufbruch’ (prodor) u svijet čovjeka koji je sam bitak prezirao. Govorio je o narodu, njegovom povijesnom zadatku i njegovom vodstvu i tražio je od sveučilišta i znanosti da se pokore uzvišenosti i veličini prodora” (*ibid.*). Da bi potkrijepio te svoje riječi, Dahrendorf citira Heideggera prema *Kampfblatt der Nationalsozialisten Oberbadens*, koji je u tom govoru rekao sljedeće: “Führer, sam i samo on, naša je današnja i buduća njemačka zbilja i zakon. Naučite sve dublje poimati. Odsad svaka stvar zahtijeva odlučnost, a svako djelovanje odgovornost. Heil Hitler! Martin Heidegger” (*ibid.*: 98). Adorno se branio od usporedbe s Heideggerom, ali je 1934. godine napravio, kako Dahrendorf kaže, “kobnu pogrešku” kada je u jednoj glazbenoj kritici pohvalio zborni ciklus Herberta Müntzela, a zvučalo je kao da je želio pohvaliti “način koji je Goebels odredio kao romantični realizam” (*ibid.*). Treća je osoba kojoj se Dahrendorf čudi što je bila zavedena nacionalsocijalizmom – Karl Mannheim. Godine 1934. u Londonu Mannheimu je u gostima bio jedan mladi američki sociolog, koji ga je pitao što misli o Hitleru. Na to je pitanje Mannheim odgovorio: “We like him”, uz objašnjenje: “Volimo ga, ne zbog njegove politike, koja nam

se čini jako pogrešnom. Ali zbog činjenice da je ozbiljan, ponosan čovjek, koji ne zahtijeva ništa za sebe, nego se svim srcem trudi izgraditi novu vlast. On je duboko iskren, jedinstven, i mi se divimo njegovoj čestitosti i predanosti” (*ibid.*: 99). Intelektualci nisu bili zavedeni samo nacionalsocijalizmom. Bili su zavedeni i komunizmom. Međutim Dahrendorf smatra da “za angažiranog promatrača” u prošlosti “nisu bili djelotvorni pokušaji komunizma... a kamoli nacionalsocijalizma ili oblici fašizma” (Dahrendorf, 2005: 20). No zavedenost autoritarnim režimima postoji. Ona se objašnjava činjenicom da je “sloboda... za građane odgovorne za obrazovanje i državne službenike bila usko povezana s redom, i ako ‘nered’ demokracije i tržišne privrede ode predaleko, dobrodošao je onaj koji obećava uvesti reda” (Dahrendorf, 2006b: 106). Dahrendorf ipak izdvaja i one koji “pripadaju nepokolebljivima”, a to su javni intelektualci “koji nisu podlegli iskušenjima neslobode”, odnosno nisu dopustili da budu zavedeni (*ibid.*: 112). To su, primjerice, Karl Popper, Raymond Aron i Isaiah Berlin. “Oni su javni intelektualci koji su svojim djelima, predavanjima i seminarima... na drukčiji način trajno djelovali”, objašnjava Dahrendorf (*ibid.*).

Tko su intelektualci kao angažirani promatrači? U tumačenju intelektualaca kao angažiranih promatrača, koji bi se mogli svrstati u podvrstu javnih intelektualaca, Dahrendorf polazi od Erazma Roterdamskog i onih koji su ga slijedili, a koje on naziva “erazmovcima” (Dahrendorf, 2005: 11). Erazmo Roterdamski živio je u doba sasvim drugačijih iskušenja nego “intelektualci totalitarne epohe” 20. i 21. stoljeća (Dahrendorf, 2006a: 10). Erazmovci

kao javni intelektualci nisu pripadnici neke stranke, nego angažirani promatrači. Njih definiramo prije svega prema godini rođenja. Rođeni su između 1900. i 1910. i preživjeli su sve ili bar većinu prekretnica 20. stoljeća. Angažirani i javni intelektualac nisu jedno te isto, jer je angažirani podvrsta javnog intelektualca i on “naime na značajan način povezuje svojevrsan angažman u gorućim pitanjima o vremenima iskušenja sa sposobnošću da održava distancu zamišljenog promatrača” (Dahrendorf, 2005: 12). Angažirani promatrač objavljuje ne samo o središnjoj temi vremena u kojem živi nego i svoje stajalište o toj temi. To stajalište, a o tome je već bilo riječi, nije podržavanje službene politike, ideologije, “nije manifest partije”, nego je spremnost davanja osnove za takvu poziciju. “Sloboda, to moći učiniti, za njega je” (Arona) – kao i za Erazma – prije svega fundamentalna, objasniti će Dahrendorf na primjeru erazmovca Raymonda Arona (*ibid.*: 17).²

Vratimo se na trenutak pitanju kriza, u kojima javni intelektualci dobro funkcioniraju. Poput Dahrendorfa i Či-

² Dahrendorf je erazmovce podijelio na 5 skupina: članove (Raymond Aron, Isaiah Berlin, Karl Popper, Norberto Bobbio, Jan Patočka, Theodor W. Adorno, Hannah Arendt, Theodor Eschenburg, Manes Sperber, Arthur Koestler), kandidate (Dolf Sternberger, Sebastian Haffner, Golo Mann, Marion Dönhoff, Ernst Glaeser), vanjske članove (Jeanne Hersch, George Orwell, George Kennan, John Keneth Galbraith, Stephen Spender, Richard Wright), unaprijeđene članove (Shepard Stone, Peter de Mendelssohn, Richard Crossman, Alistair Cooke) i odbijene kandidate (Jean-Paul Sartre, Robert Havemann i sestre Mitford) (Dahrendorf, 2006a: 219).

mić naglašava da je za postojanje javnog intelektualca potrebna kriza koja ima izvor ponajprije u “ideologijsko-političkoj sferi”, pa “postaje kriza koja zahvaća širok krug ljudi – u ekonomskom području” (Čimić, 2005: 7). Koje su krize okarakterizirale 20. stoljeće? Ponajprije Prvi svjetski rat, Hitlerov dolazak na vlast, a zatim Drugi svjetski rat. Od kraja Drugog svjetskog rata, tj. od 1945. godine, dogodilo se nekoliko kriza. Godina 1945. bila je godina kulturne slobode za erazmovce, ali 1968. godina kraj je iluzije, jer nastupa vrijeme, tumači Dahrendorf, koje je za javnog intelektualca loše: “ostaje im samo vlastiti posao, pisanje koje puno toga ne pripućuje svijetu” (Dahrendorf, 2006b: 126). Godina 1989. označava kraj totalitarizma; dotad je većina erazmovaca umrla – Theodor Adorno 1969, Hannah Arendt 1975, Jan Patočka 1977, Raymond Aron 1983. Godine 1988. Isaiah Berlin posjetio je Sovjetski Savez i obožavala ga je većina sudionika prevrata 1989, a umro je u Oxfordu 1997. (*ibid.*: 129-130). Godina 2001. doba je “novog prosvjetiteljstva”, dogodili su se teroristički napadi u Americi te napadi u Londonu i Madridu. I dok Amerikanci vode rat protiv islamističkog terora, objašnjava Dahrendorf, Europljani ne preuzimaju takvu terminologiju. Dahrendorf tu fundamentalnu razliku u shvaćanjima Amerike i Europe izvodi iz usporedbe djela dvaju svjetskih klasika. Jedno je djelo Ernesta Gellnera *Uvjeti slobode (Conditions of Liberty)*, a drugo *Sukob civilizacija (Clash of Civilizations)* Samuela Huntingtona. Dok Gellner opisuje “međusobnu stranost vjerski određenih kultura u islamskom i židovsko-kršćanskom svijetu” i pritom odabire Zapad, Huntington u *Sukobu civilizacija* ima drugačiji pri-

stup. Tema su mu veliki sukobi u svijetu. “Polazi od toga da razračunavanja nakon 1989. nisu više prvenstveno ekonomski ili politički motivirana, nego se zasnivaju na kulturi i identitetu kulture” (*ibid.*: 134). Prema Huntingtonu, postoji sedam velikih civilizacija, a Zapad je samo jedna od njih. U tom smislu Dahrendorf kaže da “mnogi u osnaženom islamu vide prijetnju i iskušenje. Možda se ne radi o javnim intelektualcima, već o dobro obrazovanim mladim ljudima kojima je islam iskušenje te se daju privući do krajnje instancije samoubilačke vojske. (Intelektualci podržavaju taj put osobito na jednoj ‘razlomnoj crti’ – položaju Palestinaca i njihovom odnosu spram Izraela.) Tako u često neizvjesnom građanskom društvu slobodnog svijeta nastaje nova slika neslobode. Nekadašnji njemački ministar vanjskih poslova Joshka Fischer upotrebljavao je termin ‘treći totalitarizam’” (*ibid.*: 135).

U tom okružju totalitarizma i pokušaja uništenja liberalnog poretka Dahrendorf razmišlja trebaju li nam danas uopće erazmovci. On naime objašnjenje pronalazi u dvama razlozima. Prvi je razlog, prema Dahrendorfu, vezan za 11. rujna, kada su se “često stoljećima stjecana prava iznenada” našla “na raspolaganju” (*ibid.*: 136). Drugi razlog ima veze s Huntingtonovom misli o “oživljavanju” islama. Drugo ime za oživljavanje islama bio bi fundamentalizam (*ibid.*: 137). “U francuskom još dolazi važna pomisao na” integraciju “države, ekonomije i društva u ideologijski sustav... Posvuda je riječ o potrazi... za nekom vrstom zajednice koja čovjeku oduzima muku izbora. Ljudi koji su zahvaljujući prosvjetiteljskoj povijesti posljednjih stoljeća došli do svoga individualnog identiteta, žele ga sada napustiti. Strah ih je slobode”

(*ibid.*). Dahrendorf ne misli da nam erazmovci više ne trebaju, jer iako će “vrline erazmovaca... nekima zvučati pomalo staromodne... za sve kojima je sloboda draga i dragocjena ne može škoditi da ih se njeguje i u budućnosti” (*ibid.*: 138).

Nasuprot Dahrendorfu i njegovu javnom intelektualcu nalazi se Rortyev humanistički intelektualac. Rorty polazi od podjele intelektualaca na “one koji su zauzeti udovoljavanjem naširoko poznatom kriteriju doprinosa zgradi znanja i na one koji pokušavaju proširiti vlastitu imaginaciju” (Rorty, 2005: 9). Ove druge Rorty naziva “humanističkim intelektualcima”. Zadaća je humanističkog intelektualca uzbuđivanje, nametanje krivnje cijelom društvu, izbacivanje društva iz njegove ravnoteže” (*ibid.*: 10). Humanistički intelektualac treba upotrebljavati fraze poput “objektivni kriteriji vrijednosti” ili “fundamentalne moralne i duhovne vrijednosti”, dok oni humanistički intelektualci “koji su impresionirani anti-platonskim, antiesencijalističkim, historizirajućim i naturalizirajućim piscima iz proteklih nekoliko stoljeća” postaju ili “cinični” ili se uklapaju u traženi (zadani) okvir (*ibid.*). U tom smislu Rorty ističe da je humanistički intelektualac “u poziciji analognoj onoj svećenstva ‘narodnjačkog evanđelja’ ili ‘teologije oslobođenja’, koje smatra da radi na izgradnji Kraljevstva Božjeg na zemlji” (*ibid.*). Nadalje, humanistički su intelektualci “optuženi” da “politiziraju humanističke znanosti” umjesto da “doprinosu i prenose znanje”, a razloge Rorty vidi u tome što humanistički intelektualac ne može “prihvatiti ideju nepolitiziranih humanističkih znanosti”. Na drugoj je strani Coserov “slavni intelektualac”. Bolje rečeno, Cosero-

va “intelektualca kao slavnu osobu” ili “slavnog intelektualca” ne treba ni pokušavati usporediti s Dahrendorfovim javnim intelektualcem. Upravo da se ne pomiješaju Dahrendorfov javni i Coserov slavni intelektualac predstaviti ću sada Coserova “slavnog intelektualca”. Intelektualac kao slavna osoba ili “slavni intelektualac” jest “novi intelektualni tip”, koji se “obraćao poluobrazovanoj masovnoj publici koja ne polaže pravo na ekspertno znanje ili istančan ukus i koja nema zajedničkih kulturnih standarda” (Coser, 2006: 249). Coser je kritičan prema tom tipu intelektualca kada kaže da oni zaobilaze “mukotrpan i zamršen proces putem kojeg drugi intelektualci nastoje dobiti priznanje kvalificirane kritike. Umjesto toga”, nastavlja Coser, oni “se obraćaju amorfnoj širokoj javnosti za čijim povlađivanjem čeznu” (*ibid.*: 250). Pa iako “amorfnu široku javnost” ne utječe na “slavnog intelektualca”, jer zbog svoga neadekvatnog obrazovanja “ne može utjecati na kvalitetu njegova rada primjenjivanjem bitnih standarda, prosuđivat će ga s obzirom na ono što se može nazvati ‘svojstvima privlačnosti’ kao što su ‘novo’ i ‘briljantno’” (*ibid.*). Slavni intelektualac zbog svojih svojstava ima “gotovo neutaživu želju za ‘još istoga’, pa se u skladu s tim ‘novo, briljantno i izobilno’ ističu kao obilježja intelektualca kao slavne osobe. Iako će se nekima možda učiniti da su javni i slavni intelektualac jedno te isto, oni to nipošto nisu. Doduše, i kod jednog i kod drugog prisutna je ‘javnost’, ali dok javni intelektualac nastupa isključivo u vrijeme kriza ili prekretnica, slavni ima neprestanu potrebu za ‘novim’, ‘briljantnim’, za ‘još’, obraćajući se pritom poluobrazovanoj javnosti. Coser, slijedeći Brustaina, tu ‘želju za slavom’

uspoređuje s “gladi za novcem kao odlučujućim čimbenikom mnogih karijera, i svatko tko je znao držati olovku mogao je postati slavan poput filmske zvijezde” (*ibid.*: 251). Slavni intelektualci pišu, prema Coseru, za časopise poput *Vogua* ili *Playboya*, a njihova slava traje kratko. Slavni će intelektualac “nastojati što bolje iskoristiti trenutak koji mu je dan i utrpati u njega koliko god toga može”, objašnjava dalje Coser, a to nam daje da razumijemo “mahnuti tempo tih ljudi, koji u nekoliko godina zbiju toliko pisanja, predavanja, intervjua i televizijskih nastupa koliko ih netko nema u cijelom životu” (*ibid.*: 253). Za razliku od Dahrendorfova javnog intelektualca koji proizvodi važno djelo u vrijeme prekretnica, Coserov se “slavni intelektualac mora ponavljati i varirati u biti iste misli” (*ibid.*).

Postoje li danas uopće javni ili angažirani intelektualci? Strogo u smislu Dahrendorfovih erazmovaca više i ne, ali javljaju se neki novi tipovi javnih intelektualaca. Ima ih, doduše, manje nego što je bilo erazmovaca, a ni kvaliteta im nije poput njihove, pa su društva zbog toga zakinuta. No još uvijek ih ima, na čemu moramo biti zahvalni. Tko su uopće javni intelektualci danas? Etzioni razmatra ključne karakteristike javnog intelektualca i pritom polazi od definicije Brouwera i Squires, američkih komunikologa. On kaže da javni intelektualci “misle o širokom spektru pitanja”, oni su “generalisti, a ne specijalisti”, zanimaju ih “stvari koje su od interesa javnosti kao cjeline” i “svoje poglede ne zadržavaju za sebe”. Oni su “vidjeli svijeta... široko su obrazovani”. Javni su intelektualci oni “koji (mogu) govoriti o mnoštvu tema, te ih slušaju važni dijelovi javnosti, čime oblikuju javno mnijenje i, u slučaju nekog tko

ima pristup politički utjecajnim, javnu politiku” (Etzioni, 2006: 139). Ovisno o vremenu u kojemu su živjeli mijenjala se važnost postojanja i biti javnog intelektualca. U nekim je vremenima biti javni intelektualac značilo svrstati se protiv vlasti, ideologije i društvene strukture. U drugim je vremenima to značilo staviti se u službu autoritarnih režima. Nasuprot njima Etzioni stavlja jednu skupinu ljudi koji imaju “osobine javnih intelektualaca, koji blebeću kao oni, ali nisu javni intelektualci” (*ibid.*: 143). Njih ponekad nazivaju *spin-doktorima*, tj. savjetnicima zaduženima za prezentaciju političkih odluka. Oni se “obraćaju... javnosti zbog mnogih pitanja, i to običnim, a ne stručnim jezikom”, i to ih uvelike razlikuje od pravih javnih intelektualaca (*ibid.*). Na pitanje o utjecaju javnih intelektualaca danas i ispunjenju njihove društvene uloge Etzioni daje neke odgovore. Ponajprije smatra da “većina ocjena društvenog utjecaja javnih intelektualaca barem implicitno pretpostavlja da se javni intelektualac obraća javnosti” (*ibid.*: 145). Za razliku od Coserova “slavnog intelektualca”, koji se obraća amorfnoj masi, javni intelektualci “dopiru do razmjerno vrlo pozornih javnosti, koje, među ostalim, uključuju lokalne lidere javnog mnijenja, izabrane dužnosnike, istaknute osobe u zajednicama i činovništvo” (*ibid.*). Pa iako javni intelektualci ne dopiru do cjelokupne javnosti, Etzioni ističe njihovu važnu društvenu ulogu. Ta se uloga odnosi na “zajednice pretpostavki” koje razvijaju upravljačke elite i pozornije javnosti. To su”, zaključuje Etzioni, “zajednički svjetonazori, sudovi o poteškoćama s kojima se suočavaju i načini njihova rješavanja”. Biti javni intelektualac ne znači da je to nekakav posao, neko zanimanje, ali zna-

či da "javni intelektualci moraju stalno dokazivati da još zavređuju svoj naslov" (*ibid.*: 144). To nadalje znači da posao javnog intelektualca nije poziv za cijeli život, nego samo jedna od faza u životu vrsnog intelektualca. Društvo ne smije sprečavati javne intelektualce u djelovanju, a vladajuće elite ne smiju ih ignorirati. Danas javni intelektualci nisu nestali, njihovi su kontakti s vladajućim elitama veći i veći je njihov utjecaj na te elite, "premda su ti kontakti možda oslabili, ne manjka kritičnosti javnih intelektualaca koji rade ili žele usko surađivati s aktualnom vlašću, tih vanjskih promatrača koji energično izazivaju one na vlasti" (*ibid.*: 166). S druge strane, već je rečeno da javni intelektualci ne moraju biti članovi neke stranke da bi mogli govoriti o politici. Od javnih se intelektualaca očekuje da

o politici govore i da je učine javnom stvari svih građana.

Iako se prema naslovu moglo očekivati da će biti više riječi o ulozi intelektualaca u europskoj povijesti te o interpretaciji hrvatske intelektualne scene na temelju adekvatnih primjera koji odgovaraju danim poimanjima javnog intelektualca, to bi zahtijevalo duže istraživanje i prelazi okvire ovoga rada.

Suprotno Dahrendorfovom opravdanom mišljenju, koje sam navela na početku, da politolozi i sociolozi nemaju monopol nad mogućnošću da budu javni intelektualci, ipak je njima – dakle politolozima, sociolozima i dijelom filozofima – dan privilegij da u jednom dijelu svoga života budu javni intelektualci, koji obogaćuju i unapređuju društvo u kojem žive.

LITERATURA

- Coser, L. (2006) Intelektualac kao slavna osoba, *Europski glasnik*, Zagreb, god. XI, br. 11, str. 249-262.
- Čimić, E. (2005) Intelektualci i suvremenost: Skica pokušaja tipologije društvenog angažmana intelektualca, *Amalgam*, Zagreb, 1 (1): 4-11.
- Dahrendorf, R. (2005) *Engagierte Beobachter. Die Intellektuellen und die Versuchungen der Zeit*, Passagen Verlag, Wien.
- Dahrendorf, R. (2006a) *Versuchungen der Unfreiheit. Die Intellektuellen in Zeiten der Prüfung*, Beck, München.
- Dahrendorf, R. (2006b) Intelektualci u doba iskušenja, *Europski glasnik*, Zagreb, god. XI, br. 11, str. 97-138.
- Etzioni, A. (2006) Jesu li javni intelektualci ugrožena vrsta?, *Europski glasnik*, Zagreb, god. XI, br. 11, str. 139-166.
- Rorty, R. (2005) Humanistički intelektualac: 11 teza, *Forum Bosnae*, br. 27, preveo: Asim Mujkić prema: Rorty, Richard, 1999: *The Humanistic Intellectual: Eleven Theses*, u: *Philosophy and Social Hope*, Penguin Books, 127-131.

The Role of Intellectuals in Modern Europe

SUMMARY This paper proceeds from Dahrendorf's concept of the intellectual as a committed observer and tester of his times, through Rorty's 11 theses, contrary to Dahrendorf, about humanistic intellectuals, and through Etzioni's public intellectual, to Coser's famous intellectual. Dahrendorf draws upon the case of Erasmus Roterodamus and his followers, although he distinguishes Erasmus's times from our epoch, particularly the 20th century. Those who consider Erasmus a model in modern times are called by Dahrendorf "Erasmians" and, even though, as Dahrendorf himself admits, it sounds a bit out of date, there can be no harm in fostering the concept "Erasmians" in the future for all those who find freedom valuable. He illustrates this with the cases not only of liberal intellectuals, but of the liberal spirit in general, and he develops a political ethics not only for intellectuals, but for all citizens of new Europe. As a reminder, one might add that intellectuals often put themselves in the service of authoritarian regimes and dictatorships.

KEYWORDS committed intellectual, Erasmians, intellectual, public intellectual, freedom